

Pe marginea unor scrisori ale lui Theodor Aman către fratele său Alexandru

Maria Stratula,

Zaharia Gărașu,

Adriana Gărașu

Cu mulți ani în urmă, toți trei formam o echipă, dorindu-ne să publicăm corespondența fraților Aman într-un studiu de sine stătător, care să prezinte istoria luptei pe care spirite eroice o duc cu sine, istoria unor renunțări, istoria unor voințe de ordine și mai bine pentru țară, pentru arte, pentru spiritul uman. Doream publicarea unei antologii, cu redarea în întregime a acestor scrisori, aflate în Muzeul Olteniei. Nu a fost să fie așa, anii au trecut, echipa cu care am lucrat și am trăit alături, încerc să incit prin acest studiu modest, interesul mai tinerilor noștri colegi și pentru această latură a vieții și activității pictorului Theodor Aman și a familiei sale. Din cele 58 de scrisori se desprinde forța comunicativă și vocația de epistolar a artistului, înfățișându-ne ca într-o frescă climatul artistic, ideologic, social și politic al acelei perioade de sfârșit de secol. Ele sunt spațiate în timp pe perioada anilor 1871-1885, fiind scrise desigur fără grija că ar putea fi citite de alte persoane, sunt scrisori intime trimise fratelui mai mare. Unele au fost citate în studiul monografic de Radu Bogdan, altele chiar Nicolae Iorga¹.

Din conținutul acestor scrisori răzbat bucuriile, grijile și îndoielile care îl frământau atunci pe omul serios, activ, loial și generos – care era Theodor Aman. Nu este lipsit de interes să ne aplecăm asupra lor, cu atât mai mult cu cât în ele găsim sentimentele frumoase pe care generația din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, le nutrea pentru țară, pentru semenii ei și chiar pentru viitorime.

Am parcurs cu emoțiile filele îngălbenite, cu scrisul mărunț, mai greu traductibil, cu ortografia și literele dintre două veacuri, dintre două epoci de cultură – slavism și latinitate – file peste care plana umbra trecutului și poate chiar a uitării, a căror slovă descifrată poate reconstitui imaginea unei lumi purtătoare a unor idei novatoare.

Prin naștere frații Aman aparțineau clasei aristocrate, și cu atât mai mult îi revine meritul lui Theodor de a fi judecat limpede și drept, pentru că el a zugrăvit cu onestitate și chiar cu dragoste pe cei mulți și năpăstuiți, dar în același timp în opera sa a fost interesat în a reda și protipendada timpului, lucru firesc, nu numai că îi aparținea ca individ, dar era singura categorie care-l putea susține.

Dragostea de țară, de libertate, de independență s-a contopit cu propria lor personalitate, căci în timp ce Theodor participa la Revoluția de la 1848 de la Craiova, făcând parte din Clubul revoluționarilor, Alexandru se afla la Paris, fiind primul student român care a obținut licența și doctoratul în drept, diploma fiindu-i eliberată de către Republica franceză și semnată de revoluționarul Carnot², făcând parte din grupul revoluționarilor de la Paris alături de Bălcescu, Bolintineanu, Goleșcu, C. Negri.

Atât Theodor cât și Alexandru Aman, au trăit într-o perioadă de mari frământări, formându-se la flacăra lecțiilor de patriotism primite de la Școala Centrală de la Craiova și mai apoi la Liceul Sf. Sava din București. Spre a putea înțelege mesajul scrisorilor artistului trebuie să-l tratăm în contextul epocii sale. Unele sunt adevărate confidențe, alcătuind filele unui jurnal rămas nescris, mesaje și gânduri împărtășite fratelui său în care apar persoane și personalități ale timpului, fiecare având un rol mai mic sau mai mare în viața celor doi frați.

Din scrisori reiese că artistul nu avea o situație materială strălucită, că deși ar fi dorit mult să vadă Londra³ se mulțumește și cu Mehădia doar, loc unde se ducea anual pentru tratament. Printre altele într-o scrisoare din 11 mai 1872 își manifestă dragostea pe care o păstra orașului în care a crescut – numindu-l astfel „scumpa noastră Craiovă”. Răsfoind cu atenție această corespondență, înțelegem interesul artistului față de „colecția bogată de tablouri”, pe care deja în 1872 soții Alexandru și Aristia Aman o constituiseră la Craiova, Theodor vorbind despre „această frumoasă galerie strânsă cu atâta dragoste și trudă” și manifestându-și totodată grija față de pericolul la care era expusă aceasta în timpul incendiului de la Craiova⁴.

Receptiv la nou și doritor de progres, Theodor salută călduros inaugurarea căii ferate Craiova-Turnu Severin, despre care în scrisoarea din 12 octombrie 1874 îi spune lui Alexandru „iată un progres... noi putem să ne felicităm văzându-ne pe picior de egalitate cu comunicațiile europene”.

Considerăm deosebit de importantă scrisoarea în care Theodor povestește fratelui său despre restaurarea Mănăstirii Curtea de Argeș, atitudinea pe care acesta o are față de fărâdelegile săvârșite de arhitecții străini, acuzând guvernării de încredințarea lucrării unor străini de țară, interesați doar de a cheltui sume fabuloase. Astfel în 6 noiembrie 1879 îi scria lui Alexandru despre arhitectul francez Violet le Duc, care face un deviz de 170.000 franci, iar arhitectul Lecompte du Nouy cheltuie 460.000 franci „pentru a strica singurul monument pe care îl avem... îți poți închipui indignarea mea, cu care admirasem această bijuterie de bun gust...”.

Totuși rugat fiind de Crețulescu să facă parte din comisia care urmărea lucrările de restaurare, Theodor nu a precupețit nici timp, nici sănătate, dar în aceeași scrisoare vedem cum îl dezgustă faptul că „acest frumos monument este stricat de mâini nelegiuite și cu autorizația guvernului”.

Dat fiind atât de legat de familie, în scrisoarea din 29 noiembrie 1879 descrie cu multe amănunte logodna și pregătirile de nuntă ale Zoiei – fiica din prima căsătorie a soției sale, arătându-i fratelui mai mare cât de mult îl afectează bucuriile sau neplăcerile soției sale, pe care de altfel o iubea foarte mult.

Sentimentele ce-i legau pe cei doi frați erau așa de puternice, încât a-și scrie unul altuia Theodor numea a fi „o dulce datorie”⁵.

După 1880, boala puse stăpânire pe artist în toate scrisorile apare această suferință despre care el spune că merge „crescendo”. Aflat la Paris în 1880, mesajul trimis fratelui său era de regret și tristețe – „deși în mijlocul artelor eu nu pot să mă ocup de ele...”. Ajuns la Paris numai pentru consultații și tratament nu-și poate permite nimic, pentru că banii abia îi mai ajungeau⁶.

Din scrisoarea datată 3 ianuarie 1882 reiese că Aman deși foarte bolnav și dezgustat, participa, ca fiind unul din cei patru vicepreședinți ai comitatului de caritate care a funcționat cu prilejul balului dat la teatrul național în iarna anului 1882, sub președinția Prințului G. Bibescu, al cărui scop era întrajutorarea celor săraci. Tot cu acest prilej Theodor Aman își afirmă calitățile de bun ilustrator de carte – ilustrând coperta ziarului „Caritatea”. La toate balurile a fost însoțit de Prințul de Monaco aflat în București la acea dată în călătorie de studii. Prezent la toate manifestările mondene, Theodor îl ținea la curent pe fratele său cu toate evenimentele petrecute în capitală. Astfel în scrisoarea din 31 martie 1882 reia discuția despre bal, povestind cum cu acest prilej și-a făcut apariția costumul național la inițiativa Elisabetei – prima doamnă a țării, despre care spune „iată cum o germană învață pe femeile române ca să-și cinstescă și să-și iubească neamul”⁷.

În mod deosebit ne reține atenția, din numeroase scrisori mahnirea artistului față de situația artelor în țara noastră, poziția guvernanților față de acestea, precum și truda de a menține Școala de Belle-Arte, chiar dacă ea funcționa doar cu 7 studenți și 5 profesori, dorința sa de a ridica arta la rangul meritat. După demisia sa din primăvara anului 1882 de la conducerea școlii Theodor îi scria lui Alexandru „considerând că mi-am făcut datoria de cetățean...vandalismul este general”. Tot aici găsim dorința artistului de a se retrage undeva la țară, pentru a lucra, unde să aibă „un atelier cu lumina sus, un pian pentru Nicolaus (nepotul) și cărți pentru toată lumea”⁸.

Sfășietoarea durere care îi încearcă pe cei doi frați prin dispariția fratelui cel mare – Iorgu este descrisă cu lux de amănunte în scrisoarea din 14 septembrie 1882 și tot de aici înțelegem prestața de care se bucura în familie Alexandru, îndeosebi după moartea lui Iorgu, atunci când Theodor îi povestește despre apropiata și nesăbuita căsătorie a lui Mitică (fiul lui Iorgu), căsătorie cu care nici un membru al familiei nu este de acord, Theodor sperând că la îndemnul lui Alexandru, Mitică își va chimba hotărârea⁹. Poate că nu este lipsit de interes să amintim și despre Biserica mănăstirii Sărindar pe care o găsim stipulată într-una din scrisori în care Theodor își manifestă mahnirea față de greșeala nepotului său Mitică, de a face cununia religioasă în biserica mai sus amintită, acolo unde nu demult fusese depus trupul neînsuflit al tatălui său Iorgu. Frumoasă era de altfel biserica ce răsărea dintr-o pădure stufoasă de stejari, construită în timpul lui Matei Voievod sau poate mai de timpuriu, așa cum spunea B.P. Hașdeu, chiar pe locul unde astăzi se revarsă fastuos treptele Cercului Militar. Mândră și frumoasă era Biserica Sărindar, în care pășeau cu sfială miresele cele mai bogate ale târgului. Tristul afărșit al mănăstirii a început însă în 1872 când i s-a ciuntit o parte din zidul protector, iar în 1890 dispare cu totul sub loviturile târnăcoapelor și sub privirile înlăcrimate ale mai vârstnicilor care luau ca talisman câte o cărămidă din temelia bisericii.

Am făcut o scurtă divagație, pentru că la toate aceste evenimente Theodor a asistat neputincios și o dată cu sfârșitul acestor lăcașe se stinge și o parte din sufletul său⁹.

Balul de la Șuța la care Theodor a participat împreună cu soția sa Ana și fiica acesteia Zoie, este amintit în scrisoarea din 15 februarie 1883. Este vorba despre Grigore Șuța, care împreună cu soția sa Irina duceau cu adevărat viață princiară. Se spunea că cine frecventa măcar o singură recepție sau bal în Palatul Șuța era cotate drept arbitru al eleganței făcând parte din aristocrație¹⁰.

Încă din ianuarie 1883 Theodor îi scria lui Alexandru despre pregătirea unei noi expoziții cu vânzare, făcându-și chiar proiecte ca după aceasta să vândă tablouri și casa și să plece la Paris. Într-o scrisoare ulterioară, datând din aprilie 1883 îl înștiințează pe Alexandru că expoziția a fost deschisă pe 4 aprilie, că are chiar și un catalog în care figura valoarea totală a lucrărilor expuse, aceasta fiind de 60.000 de franci. Dar tot el dezamăgit în 17 mai îi povestește fratelui că „nu am vândut decât de 9.000 de franci” și tot acum aflăm că „tablourile mele au luat o cu totul altă înfățișare, după felul cum sunt expuse, ... se pretinde acum că este prima expoziție care are un caracter serios și occidental”¹¹.

În iunie același an, își încheie expoziția, cu inima zdrobită de nepăsarea oficialilor îi scrie lui Alexandru că „exceptând pe Chițu, nici un oficial nu a venit să viziteze expoziția ... ci alți oameni de omagiat... În definitiv aceasta nu-i țara artelor, mai ales de când banii au trecut la mitocani care nu au nici cea mai mică cunoștință în acest fel de treburi... O consolare ce-mi rămâne este că efectul produs asupra vizitatorilor a fost destul de satisfăcător”¹².

Ce frumos descrie Theodor „cum trebuie să cauți un alt colț pentru a evita căldurile Bucureștilor” și cum știau să-și împărțască unul altuia tot felul de sentimente de la dragostea de natură, de artă, până la dragostea de țară, îndemnurile sale către fratele mai mare spre a pleca la Nisa, lucru pe care el nu și-l poate permite, și mereu apare gândul de a-și vinde casa¹³ și a pleca la Paris, susținând că el nu poate trăi decât pentru artă.

Dar să ne oprim puțin asupra casei sale din București, pe care a dorit-o ca pe un templu al artei. A dat viață planurilor sale ajutat fiind de arhitectul neamț Scheller, apoi lucrând singur toate teracotele, ornamentele exterioare și interioare, pictând zidurile, sculptând ușile și mobilierul în stil gotic. Vizitând această casă-muzeu, citești o cronică cu evenimente, fapte mari, oameni mari, cu tot ce a constituit perioada anilor și zilelor de până la el și contemporani cu el¹⁴. Sfios când pleci din Muzeul Aman, păstrezi acea clipă de reculegere în fața lecției de

pasiune și dăruindu-i în suflet acel „colț tainic de iubire ca singură răsplată” așa cum ne îndemna până nu demult pictorul Teodor Simionescu.

În 1883 când moare Vasile Boierescu (Bazil)¹⁵, Theodor Aman se angajează să amenajeze cripta numită „Capela arzândă”, pe care o lucrează împreună cu arhitectul Paul Gottereau. Cu acest prilej îi scrie fratelui despre evenimentul morții lui Bazil, care își lăsa soția cu numeroase ipoteci atât pe pământ cât și pe casă. Tot aici amintește de Maria Titulescu¹⁶, pentru care de asemenea se angajează să o ajute după moartea soțului pentru „a-i realiza pensia cuvenită”, el având audiență la personalități ale vremii – Câmpineanu, Stolojan, Leca cu care va încerca rezolvarea situației.

Tot mai frecvent apare în scrisori ideea căsătoriei Alexandrinei – fiica lui Iorgu Aman cu Ulyse Boldescu¹⁷, căsătorie care a și avut loc, dar la care Theodor nu a putut participa.

Mereu răzbate din scrisori lupta dintre liberali și conservatori, care mereu își fac jocurile spre disperarea generală. Scrisoarea din 11 martie 1884 începe cu un motto: „Fiecare își poartă crucea aici pe pământ”, motto care probabil se referă odată la interminabilele lupte politice, dar și la problemele lui personale – procese cu pământuri, procese de partaj între copiii Anei, afirmând totodată că „criza este puternică pentru toată lumea în general, dar pentru artă în special”... „să-ți imaginezi cu ușurință cum, dragul meu frate, toate acestea îmi răpesc liniștea”.

Legat de incendiul de la Universitate, din 24 martie care s-a extins cu repeziciune și asupra Școlii Belle Arte, Theodor îl înștiințează cu multă tristețe pe Alexandru în scrisoarea din 25 martie 1884 că „Școala de Belle-Arte a fost transformată în cenușă... priveam cum flacăra devora cei 20 de ani de muncă asiduă, arhive, studii ale elevilor, colecții de gravuri, statui și o parte din tablouri ... . Sunt așa de dezgustat și de descurajat încât nu mă mai simt capabil să reîncep, cine știe, poate timpul va vindeca această impresie de moment”.

Mult vizată călătorie la Paris, pe care reușește să o facă în 1884, îl nemulțumește total „Am găsit Parisul la locul lui, dar nu mai este orașul de altădată și francezii s-au schimbat în dezavantajul lor ... se face pictură multă dar nu se vinde nimic”. Tot acum împreună cu soția au vizitat Viena, Veneția, Milano¹⁸.

În mai 1885 artistul este nevoit să suporte și o grevă a elevilor școlii „elevii nu vor să-și mai continue studiile și câțiva domni împiedică chiar și pe cei care ar vrea să lucreze ... .Țara este în general în anarhie, justiție, război, administrația, totul este pe dos, ceea ce mă face să cred că ceva plutește în aer, și că leacul nu va veni, decât în urma unei revoluții ... „Din păcate anii de după 1888 au adus răskoale dar care nu au adus leac, ci mai mult suferință”¹⁹.

Ultima scrisoare care ajunge până la noi este cea datată 24 iunie 1885, scrisoare în care Theodor urează „o bună sănătate și întoarcere bună” lui Alexandru și Aristia care plecau la Paris. Din păcate întoarcerea nu a mai fost decât o nenorocire, fratele său murind la Paris. Alexandru, cel despre care nu am găsit nici o scrisoare că ar fi suferit de vreo boală, moare la 14 septembrie, departe de țară. Este adus și înmormântat la Craiova.

Multe sunt scrisorile ce au rămas neamintite aici, este nevoie în continuare de pasiune și dăruire pentru a da contemporanilor noștri lecția lăsată de înaintași.

Studiul de față este și un omagiu adus pictorului Theodor Aman, acum în primul an al mileniului III când se împlinesc 170 de ani de la naștere și 110 ani de la moartea artistului.

Résumé

L'étude present c'est un hommage apporté au peintre, pédagogue, révolutionnaire et à l'homme qui a été Th. Aman, à l'occasion de l'anniversaire de 170 années de sa naissance et 11 années de sa mort.

Les 58 lettres de Th. Aman, écrits à son frère Alexandre, font l'objet de l'étude et sont une preuve de ses convictions, un message vers les dirigeants, vers la patrie et l'avenir qui dit que „l'art donne la valeur d'une nation”.

Ces lettres, datées entre 1871-1885, sont, peut-être, les pages d'un journal jamais écrit et nous donnent la possibilité de comprendre le climat artistique, idéologique, social et politique à la fin du XIX-ème siècle.

Note

¹ Nicolae Iorga, „Cum trăia un pictor acum 60 de ani”. Ramuri, nr. 6-7, 1922.

² Zaharia Gărau, Toma Rădulescu, „Frații Aman luptători pentru independență”, Revista Muzeelor, nr. 11, 1977, p. 44.

³ Scrisoarea din 3 octombrie 1871.

⁴ Scrisoarea din 3 aprilie și 11 mai 1872.

⁵ Scrisoarea din 17 aprilie 1880.

⁶ Scrisoarea din 6 decembrie 1881.

⁷ C. Bacakbașa, „Bucureștii de altădată”. Ed. Universul. p. 255.

⁸ Scrisoarea din 15 decembrie 1882.

⁹ Scrisoarea din 19 ianuarie 1883.

¹⁰ L'Independence Roumanie. 30 ianuarie ;11 februarie 1883.

¹¹ Românul, mai 1883.

¹² Scrisoarea din 6 iunie 1883.

¹³ Scrisoarea din 28 octombrie 1883.

¹⁴ Scrisoarea din 28 octombrie 1883.

¹⁵ Vasile Boierescu – avocat, om politic, ministru de externe 1873-1875 și 1879-1881.

¹⁶ Maria Titulescu, mama lui Nicolae Titulescu și nepoată a fraților Aman.

¹⁷ Ulyse Boldescu, primar al Craiovei.

¹⁸ Scrisoarea din 29 iunie 1884.

¹⁹ Scrisoarea din 14 mai 1885.